

Azınlıkların Ortak Hafızası

“Senin asıl sadakatın Türkiye Cumhuriyetine değil soydaşlarının yaşadığı İsrail, Yunanistan veya Ermenistan’a. Sen sadık değilsin...”

Rita Ender

Sene 1941, aylardan Nisan. Bir Bakanlar Kurulu Kararı çıkıyor. Gazetelere yansımıyor, kimse okumuyor. Ama neticesinde 1894-1913 arasında doğmuş tüm “gayri İslamlar” yani Rum, Ermeni ve Yahudiler “yolları sür”atle tamir etmek ve Nafia Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı) emrine verilmek üzere” askere alınıyorlar. Ermeniler, 1915’in tekrarıdır; Yahudiler, Nazi işgalinden korkuyorlar. Başlarındaki çavuşların kendilerine yaptıkları muamele, bu korkuları besliyor tabii... Ne zaman terhis olacaklarını bilmeden Anadolu’nun farklı yerlerinde, kazma kürekle 14 ay geçiriyorlar. Bu süre içinde, gecikmeyle de olsa bol bol asker mektubu gönderiyor, alıyorlar. Bir gün araştırmacı yazar Rifat Balı’nın “Yirmi Kur’a Nafia Askerleri” adlı kitabına konu olacaklarını bilmeden... Rifat Balı ile Nafia askerleri ve azınlık olmak üzerine söyleştik...

Nisan 1941’de, azınlık erkekler hangi kriterlere göre askere alındı? Kitabınızda yer alan anılarından birinde, ‘sokaktan adam topluyorlardı’ ifadesi var. Yalnızca belirli yaş grupları arasındaki insanların alındığını söyleyenler de var ama biliyoruz ki o yaş grubuna dâhil olan herkes gitmedi...

Gazetelerde “şu yaş grubu askerlik şubesine müracaat etsin” diye ilanlar çıktı ama çok net değil. Sokaktan insanların toplandığı belli; hatıratlardan bu çıkıyor. Bakanlar Kurulu Kararı var fakat gazetelere yansımada. İnsanlar, kendilerine “Askere gidiyorsunuz!” dediği zaman farkına varıyorlar, onun için “sokaktan adam toplandı” deniyor. Belli yaş dilimleri içinde olan herkes askere alındı ama o senelerde bugün de hala olduğu gibi, insanlar nüfusa geç kayıt oluyorlar. Dolayısı ile nüfusta 30 yaşındaysa belki 35, 40 yaşında oluyor. Bu yüzden yaşı; 40-50 yaşlarında insanlar askere alındı.

Bu celbin muhtemel nedenleri neydi? Araştırırken hangisinin doğruluğuna ikna oldunuz?

RIFAT BALI: Muhtemel nedenler için birçok teori ortaya

atıldı. 10 sene önce yazdığımda üç varsayım vardı: Bir; bizlere katletmek istiyorlar, onun için topladılar. İki, -ki bunu ciddiye almadım- bu insanların çoğu aile reisi, iş gücü sahibi; askere alıp uzun bir müddet işlerinden güçlerinden uzak tutarsak işleri kapanır. Dolayısıyla ticaret alanında etkin olan bu insanların işleri de Müslüman Türk unsuruna geçer. Üç, bazı azınlık gruplar Nazi yanlısı, bunların 5. kol faaliyetlerini engellemek için askere alalım; bir nevi enterne edelim. Çünkü bu hadise 41’de Nazilerin Trakya sınırına dayandığı bir zamanda ve Türkiye’ye taarruz edebileceği tehlikesinin olduğu ortamda oluyor.

Yahudilerin de Nazi yanlısı olduğunu mu düşüncünüz?

BALI: Emniyet Müdürlüğü arşivi ve yabancı hatıratlara göre Yahudileri ve Rumları değil, Ermenilerin içindeki bir takım grupları düşündüler. Yunanistan işgale uğradığında bazı Ermenilerin Nazi yanlısı olduğu görüldü. Artı, tarihsel geçmişe bakıp; “Ermenilerin sicilleri zaten çok parlak değil, zamanında bizi sırtımızdan vurdular” dendi. Ve ne kadar doğru ne kadar yanlış bilemem ama söylenen; İstanbul’da bazı evlerde Nazi bayrakları vardı, gelseler tezahüratta bulunacaklardı... 5. kol faaliyetini engellemek için; “sadece Ermenileri değil bütün gayrimüslimleri alalım, ayırık olmasın” dediler! Benim vardığım netice bu. Pearl Harbor baskınından sonra Amerikalıların, Japon kökenli Amerikan vatandaşlarına yaptıkları muameleye çok benziyor. Orada muhtemel 5. kol faaliyetlerini engellemek için askere almadılar ama bir nevi toplama kamplarında kontrol altına aldılar.

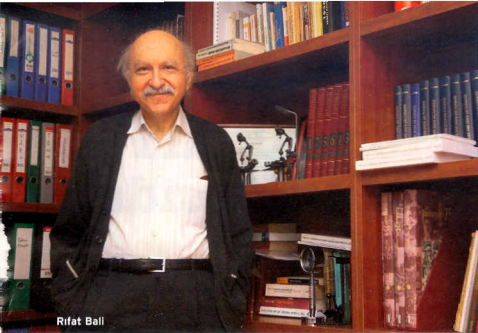
“Azınlıkların ortak hafızası” diye bir ifadeniz var. Bu olay da belli ki ortak hafızada yer alıyor ama insanların Rum, Yahudi, Ermeni olmasına bağlı olarak farklı korkuları var...

BALI: Rumların büyük korkuları yok, ben rastlamadım. Biri eski hatıralar canlanıyor çünkü 1915 sadece 25 sene önce olmuş. Öbürü için dünya savaşı zaten devam ediyor. “Bizi

FOTOĞRAFLAR: NEMEK MALÇIOĞLU

Türkiye şartlarında çok kültürlülük, çok kimliklilik sadece etnik güzelliğin anlamında anlaşılıyor. Senin soydaşın olduğu ülkenin sadece kültürüne, o kültürün de Türkiye ile çatışma yaratmayacak şekilde mutfak, şarkı vs. türüne hoşgörü var

Rifat Ball

1941 yılından kalma bu fotoğraf (sağdaki) bir askerlik hatırası. Fotoğrafın arkasında Sefarad Türk Yahudilerinin ana dili olan Ladino dilinde "esto es souvenir de laskerlik" (bu bir askerlik hatırasıdır) yazmakta (27 Temmuz 1941). Rifat Ball'ın arşivinden.

çok edecekler mi?" endişesi var çünkü ne zaman terhis olacakları belli değil. Başlarında olan bazı onbaşı ve çavuşlar bunlara küfür ediyor, kötü muamele ediyor. Bu tabii şundan da kaynaklanıyor; onbaşlar eğitimli değil oysa bunlar İstanbul'dan gelmiş eğitimli insanlar. Onun kıskançlığı ve öfkesi var. İşte, "şehir çocukları" filan falan, Artı "gavur". Bütün bunlardan dolayı, sen orada yaşarsan ve ne zaman terhis olacağını da bilmez isen korku yaşarsın... Onlar, kendilerini Türk vatandaşları olarak görüyorlar ve aşağılanmış hissediyorlar. Bana güvenmiyorsanız, bana silah vermiyorsunuz. Ama hatıratlarını tamamına ve fotoğraflara baktığımda şunu da görüyorsunuz; çok insan bunu iyi taraflarında da almış; pikniğe gittik, tebdili havaya gittik; ne yapalım idare edeceğiz...

Bu piknik havasına, bazı Nafia askerlerinin söylemlerine göre Mareşal Fevzi Çakmak son verdimiş; hem de kazma küre eğri askerliğe leke sürdüğü gerekçesi ile. Doğru mu bu?

BAL: Bana şehir efsanesi gibi geliyor. Bu işlerde hep kötü figür-iyi figür; kötü insan-iyi insan olur. Hep İsmet Paşa'ya yüklenirler: "Atatürk iyiydi, İsmet Paşa kötü". Burada da İsmet Paşa kötü, Fevzi Çakmak iyi! Ama neticede Bakanlar Kurulu kararı var, herkes biliyor işi. Fevzi Çakmak'ın sokakta görüp; "Aa bunlar niye böyle" dediğini benim aklım pek almıyor, muhakkak haberi vardır. Azınlıkların çoğunun dediği; "Fevzi Çakmak olmasaydı ölmüştük, yok edecekdiler bizi". O dönemin travmasını yaşamışlar fakat bu işin neden olduğunu bilmiyorlar. Hiç biri Bakanlar Kurulu kararını okumadı, istihbarat raporunu okumadı. Şimdi aradan şu kadar sene geçmiş, bu belgeleri okuduğunda daha serinkanlı yorumlayabiliyor-sun. Ama olay sıcak sıcak olduğunda ve sen olayın içinde bir aktör olarak yer aldığında başka türlü şeyler üretiyorsun.

Bir röportajınızda, "Bugün eskiler yeni kuşaklara mağduriyet duygusuna aşıyor." diyorsunuz. Bunu niye yapıyorlar?

BAL: 1915'ten bu yana azınlıkların başlarına gelen olumsuz olaylar -ki bol miktarda var- kitaplarla olmasa da sözlü olarak; büyükkanneden anneye ve çocuğuna aktarılıyor. Niye? Bir; nerede, hangi şartlar altında yaşadığını öğren. Geçmişini bil. İki; bu kimlik aşılama politikasının parçasıdır. Azınlık topluluğunuzun ve karma evliliklerden korkuyorsanız; çünkü asimilasyon ve karma evlilik sonucu uzun vadede nüfusunuz azalip yok olacaksa kimlik aşılamanız ilim. Kimlik, dini, kül-

türel ve tarihsel; üçü bir arada olur. Bu, tarihsel bir parça. Tarihi negatif şeylerle dolu olunca kimliği yüklediğiniz insanlar, kendi kimliğine sarılma, sahip çıkma, mücadele duygusuna sahip olur. O nedenle negatif hadiselerle dolu olan bir tarih asimilasyona karşı önleyici bir tedbirdir. Her bir geçeriğin değişik şekilleri var. Mağduriyet gerçek ama o mağduriyeti anlatmayabilirsiniz de. Biz bu gençlere peşin hüküm yüklemeyelim, temiz bir sayfa açsın, kendi tecrübesini kendi yapısın diye anlatmayabilirsiniz. Veyahut nerede yaşadığını bilsin ve kimliğine daha çok sahip çıksın diye anlatabilirsiniz de...

Bugün İsrail'in yaşattıklarında olduğu gibi, Yunanistan ve Ermenistan'da olan her durum sorumluluğunun, Türkiye'nin azınlık vatandaşlarına yüklenmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

BAL: Modern dünyada aynı anda birkaç ülkenin vatandaşlığı olabiliyor-sun. Değişik ülkelerin vatandaşlığı kişi için bir çatışma yaratmadan, bir sadakat tartışması yaratmadan sürüp gidebilir. Çok költürlülük bir insanın hem vatandaşlığı olduğu ülkeye, hem soydaşlarının yaşadığı ülkeye sempati, sevgi beslemesine ve bunu ifade etmesine engel değildir. Ama bu Türkiye şartlarında mümkün değil. Çünkü Türkiye şartlarında çok költürlülük, çok kimliklilik sadece etnik güzelliğin anlamında anlaşılıyor. Senin soydaşın olduğun ülkenin sadece költürüne, o költürün de Türkiye ile çatışma yaratmayacak şekilde mutfağ, şarkı vs. türüne hoşgörü var. Ama haksız olduğunu düşündüğün davranışlara karşı; İsrail, Yunanistan, Ermenistan lehine yazı yazmana yahut sokakta kanunlara riayet ederek yürüyüş yapmana izin vermiyor. Bu diğer ülkelerde, Avrupa'da, Amerika'da böyle değil. Bugün "İsrail Yan-daşları", "Yunanistan Helenizm Derneği" gibi bir dernek kurabilirsin, Dernekler Kanunu buna müsait. Ama Türkiye'nin ortamı, Türk toplumunun ortamı buna müsait değil. Çünkü Türkiye'de, "Türk" kimliği büyük çoğunlukla "İslam dinine mensup" olarak algılanıyor. Gayrimüslimlerin, tarihten gelen sebeplerden dolayı sadakatleri ve güvenlilikleri tartışılmalı unsurlar olarak görülüyor. Dolayısıyla bu tür bir şeye haklı olduğuna inansan dahi teşebbüs etmen mümkün değil. Hem; "Senin asıl sadakatleri Türkiye Cumhuriyeti değil soydaşlarının yaşadığı İsrail, Yunanistan veya Ermenistan'a. Sen sadık değilsin..."